

penzekertis semmÿ aaru marhat. Ha kegyelmeteknek valamÿ oda fel waloó Vÿ hireÿ érkezend-
nek, reszeltessen kegyelmetekis azokkal engemet, a mint értem az Nemet orszaghÿ állapatis
eleg h keweredesbe zurzawarba wagion, Mig az Sopronÿ giwlesnek wege leszen penigh, meg
többúlnak az hirek, Tarcsa joo egessegbe meg az Vr Jsten kegyelmedet, Jrtam Pwnkeösd kedden
1622. Kegyelmednek elteiglen szolgál

Rimaj Janos

Vramnak eö kegyelmenek ajanlia szolgálatomot kegyelmed

F. Csanak Dóra

ORCZY LÓRINC LEVELEI TELEKI JÓZSEFHEZ

Az Országos Levéltárban, a Teleki-család gyömrői levéltárában (P 654. 9. d. 31. tétel) talál-
ható Orczy Lőrinc öt levele Teleki Józsefhez. A levelek közül három datált: egy 1782-ből, kettő
pedig 1783-ból való, kettő keltezetlen, de tartalmuk alapján ezek is feltételezhetően 1782–1784
között íródtak. Az öt levél tehát aránylag rövid időn belül keletkezett, s bár Orczy és Teleki
kapcsolatáról nem ismerünk más írásos dokumentumot, valószínű, hogy e levelek barátságuk-
nak csak egy szakaszát illusztrálják. Az első levél tartalma ui. arra vall, hogy már korábban
ismerték egymást, s Teleki bizonyosan megbecsülését akarta kifejezni, amikor Orczyt kérte
meg, hogy iktassa be főispáni székébe. Orczy pedig a levélben kifejezett „különös indulat”-ból
vállalkozott a nem kis kényelmetlenséget jelentő nagyszöllősi útra. Ha volt is más emléke
kapcsolatuknak, az elkallódott vagy lappang, de lehetséges, hogy csak személyesen találkoztak
Pesten, ahol mindkettejüknek háza volt, vagy akár vidéken is: Teleki feleségének családi
otthona, Szirák, nem volt messze Tarnaórástól, Orczy birtokától.

Tartalmilag nemcsak egy húszéves korkülönbség ellenére kialakult baráti kapcsolat doku-
mentumai a levelek, hanem politikai, művelődéstörténeti és személyes közléseket is tartalmaz-
nak, s elevenen jelenítik meg a levélró alakját, egyéniségét — annak ellenére, hogy az öt közül
három levél elsősorban különféle személyek érdekében való közbenjárás végett íródott.

Két levél borítékja erősen megsérült, s megégett az első levél széle is. A [ ]-ben közölt szavak
és szófragmensek a feltételezett szöveget rekonstruálják, illetve a kipontozott részek hiányzó,
de meg nem állapítható szavak helyét jelzik. A címzés rövidítéseit feloldva közöljük, a záró-
jelek az elpusztult részeket tartalmazzák.

1.

[I]llustrissimo Domino Comiti
Josepho Teleky de
[Sz]ék, Sacerrimae Caeserae Regiaequae
[Majest]atis Camerario et Inclitae
[Comita]tus Békesiensis offic[oso ?]
Comiti Administratori [domino]
[mi]jhi colendissimo

Pestini

Méltóságos Gróff Collega Uram!

Különös örömmel értettem Leveledből hogy Felséges Urunk valóságos Fő Ispányi hivatalra
Téged nevezni méltóztatott; Ugyan abbul értem hogy személyemre kívánod hárittatni az
Királyi Commissariusságot, Drága Barátom! tudom az igaz Barátságok Törvényeit mely
szerint nem szabad Jó Barátnak kérésit meg tagadni, de engemet sok foglalatosság annyi felé
rángat hogy a leg szentebb kötelességnek veghez vitelére is sokszor az Údőt úgy szölván lopni
kelletik, s ez az oka hogy hirtelenséggel nem is válaszolhattam Leveledre, el hagyom Öregség
terheit, melyek a' gyengültt egésségtül erednek s az hosszabb utazást nehezenn szenvedik, el
hagyom Arany Törvényeink Méltóságát, mely Biráink hatalmát oda emelte, hogy kis birtoku
Haza fia sem oszthattya szabadon idejét, — mind ezeknél (noha okok vólnának becsülletes
mentségre) leg inkább függőben tartóztatok engemet házam dolgai, mintt vén Após már
szárnyára költt két fiaim s három sok gyermekü Leányimnak jövendő sorsát intézni akartam,
illy dologra csendesség s magánosság szükséges, s szinte e' két hóldnapot szánttam vólna e
neheszkes munkára; Mind azonm által hozzád való különös Indulatom csak ugyan oda birtt
hogy félre tévén minden gántsokat, az Királyi Commissariusságot acceptállyam; Tedd tehát
az szükséges jelentést Fellyebbvalóknál, s lészek szolgája Nagy Fejedelmünknek, bé tészlek

Vizes Ugotsának Székibenn ha bátor Kánkó várabann kívánod is. A mi az idejit illeti bé iktatásodnak 14^a 8^{bris} jobbnak tartanám mint 8^{dik} napját 8^{bernek}, mivel az [hegya]lyai szüretre végivel Installatióknak F[...] Státusok reá érhetnének.

Accedálván consensusod, méltóztással tündöklő familiádnak eredetéről, jeles nevezetes óssy eleidrül egy kis [histo]rica Deduct[io]t] küldeni, hogy ugy szokás [szerint] mintt hajdannt a Jó faju Mag Lovakat meg ditsirhesselek hazánkban. Item pr[ojectu]mát Utazásunknak is cum denominatione [sta]tionum el küldheted hogy ugy előre [készü]lésemet tehessem. Aszt főképpenn add[ig]ra hogy jöhessünk össze etc. El várván [irá]jsodat per Gyöngyös Örss Mivel Pest[re] én csak aug. véginn megyek. Tiszte[lem] M. Gróffnédat s vagyok állandóan

alázatos szolgád
Bar[átod]

Eörss. 13. aug. 782.

B. Orczy Lőrincz

A címzés arra utal, hogy Teleki 1782. május 14-e óta Békés vármegye főispáni adminisztrátora volt; még ugyanebben az évben a Szabolcs megyei főispánná lett Sztáray Mihály helyére Ugocsa megye főispánjává nevezte ki a császár. Orczy beiktatási beszéde megjelent a Magyar Hirmondó 1782. december 7-i számában (753–756. p.), és külön füzetben is *Ortzi báró Ortzi Lőrincz gróf széki Teleki József . . . Ugotsa vármegyei fő ispányi hivatalyába' tett beiktattatása alkalmatosságával el-mondott beszéde, gróf Teleki József arra tett feleletivel* címmel. (Pest, 1782.)

2.

Illustrissimo Domino Sacri Romani Imperii
Comiti Josepho Teleky de Szék
Sacrae Caesareae Régiaequae Majestatis Camerario, Inclitae
Comitatus Ugocensis Supremo Comiti
Domino mihi Colendissimo
per Debreczin

Szattmár Nagy Szóllős

Méltóságos Gróff
Collegám, Jó Uram és kedves Barátom!

A melly Természet csudájának titkos erejét mái naponn multt esztendeje köz örömré öszve gyültt sokaságnak Bölts, Tudós Beszéded által nem csak fejtegetted de meg is mutattad világossann, és idegen nyelven Attractionak nevezted: azonn el rejtett erő vonsz engemet Lélekbenn, Leveletem pedig valósággal Pestriül Mármaros szélire elődbenn; Feő Ispányi székedbenn ülsz mintt képzem: Nagy szorgalmatossággal igyekezvén meg építeni roskadóban levő megyédnek falait, Támogató oszlopokat válogatván mellyek által Düllésitül meg mentsd! Nem kétlem mintt tudós Mester erdeidet meg vizsgálad s már meg is Bárdoltad azon Gerendákat mellyekenn a' Teher feküdni fogh, ha tehát csak kötések hijával vagyon épületed, és réghi szuu ette oszlopokat mind ki hánni nem akarod, el hagyván Poétás Allegóriámat, vóltt Vice Ispányod mellett, (ugyan kérésire) szószólló vagyok: Ne vesdd ki kegyelmedbül, Reménlem régi hibait el hadta s Publicumot serinyebbenn mintt az előtt szolgáltá. Közben vetésem azonbann Igaz Barátságának Törvénye sérelme nélkül légyen melly abbul áll Ab Amicis just[iti]ja.

Tudni akarnál mit aszt Ezen földön forgó hirekrül sokat irhatnék, de majd mind bizontalan. Engemet 5. hétig tartott harmad napi hideg lelés ágyambann, most Perui Fa héj erejével Lábadok; de bádgyatásomog vegett sem ki nem járok sem Társokat nem láthatok. Tegnap érkeze városunkba a' Primas. Ez itt 800: tanulló iffiu Papoknak Fels. Császár Rendelése szerintt az Invalidák helyt lakásul s tanítás módgyarul készíteni mondatik. Többit tudod ha nem irom is hogy Fő Itéllő Tábláink is esztendőre mind Budára vitetnek. Hadrul tsak aszt tudjuk nagyok a készületek, 180000 ember strázsálla határinkat, azért bátrann szánthatunk! Csalmás szomszédinknak elég bajt csináll Kata Asszony, s azért hozzánk igen jó Barátságot mutatnak. Felsőges Urunk Hazánkbeli dolgoknak jobbítására függesztette szorgalmatosságát, ugy láczik. Nagy munkáinak első czéllja Magyar ország rendbenn szedése. Pesti házad, Pesti Barátid várnak szivessen, amaz hogy rontsad építsed, mi hogy vigasztally. Isten hozzon kívánom és állandóan maradok

Méltóságos Gróff Urnak
régi kötelezett szolgád

Pesth, 13^a 8^{br}. 783.

B. Orczy Lőrincz

A levélben említett Ugocsa megyei alispán Gál Ferenc volt. Orczy közbenjárása — amelynek hangján érezhető, hogy nem a maga jószántából, hanem kérésre fogott tollat — eredménytelen maradt: mire a levél megérkezett Telekihez, az alispán személyének kérdése már eldőlt. Az új alispánnak, Megyeri Lászlónak szóló 1784. február 6-i levelében ui. Teleki egy tőle kapott, megyei ügyekről szóló, 1783. október 24-én kelt levélre utal, — eszerint Megyeri már október végén megkezdte alispáni működését. (A fenti adatokat l. MTAK Kézirattár, Vegyes 2-r. 19/II—III.) A levélben említett primás Batthyány József. Az egyetem és a papnevelde Pestre, az invalidusok házába költöztetéséről csak átmenetileg volt szó: a császár 1783 novemberében elejtette e korábbi tervét. (A Pázmány Péter Tudományegyetem története I. 181—182.) A „csalma” Szinnyi Tájszótára szerint turbánt jelent, az utalás tehát a törökökre vonatkozik. A levél keltezése évében az orosz seregek sikeresen harcoltak a törökök ellen. II. Katalin — hogy hódításait biztosítsa — igyekezett szorosabbra fűzni kapcsolatait Ausztriával, tárgyalásokat kezdett, amelyekkel el akarta érni, hogy II. József ne ellenezze Oroszország terjeszkedését a törökök rovására. Viszonzásul Szerbia, Bosznia, Hercegovina és Dalmácia átengedéséről volt szó Ausztria részére. Orczy közlése nyilván a törököknek e helyzetben tett valamely lépésére vonatkozik. Teleki „pesti háza” a Szervita téri egykori Landmüntzer-ház volt, amelyet feleségének szülei vásároltak 1782-ben s ő 1783 májusában átvett anyósától. (L. Iványi: *A széki gróf Teleki család gyömrői levéltára*. Szeged, 1931. 280—281.) Teleki ekkor polgárjogot kért Pesten, s ő lett a város első református vallású polgára. (L. Kósa János: *Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig*. Bp. 1935. 25.) Azonnal hozzálátott a ház lebontatásához, a helyén épült palota 1796-ban készült el. (1944/45 telén elpusztult.)

3.

Illustrissimo Sacri Romani Imperii Comiti Domino Josepho
Teleky de Szék,
Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis [. . .] Camerario
Inclitae Comitatus Ugocensis Supremo Comiti
Domino mihi colendissimo
per Debreczinum
Szattmár
Nagy Szöllős

Méltóságos Gróff! Collegam és Nagy Uram!

[Ismét közbenn vetéssel jövök! csak szép Hivatal egy Fő Ispánság, midőn annak minden harmadik esztődbenn modgya vagyon emberséges haza fiait vigasztalni s hazának hasznos Polgárokat teremteni. Im elődbenn terjesztem egy igen drága szeretett Jó Barátomnak Levelét, ki félre tévén Mágnásoknak tulajdonított elő ítéletet, saját vérit, néhai Dicső Fő Ispányoknak csemetéit, általam Vice Ispánságra néked commendáltatni kívántta. Ösméred eszt úgy mintt B. Perényi Istvánt jobban nálamnál, de én is olly subjectumnak tartom ki néked és az egész N. Vmegyének tetszeni fogh, szelid erkölcsaire nézve; Cselekedd tehát Nevednek is Dücsösségire, s az egész hazának légy ebben példája, hogy Te le vertt Mágnások sorsát egy mértékben teszed, már majdann büszkélkedő Nemesek sorsával. Én aszt tartom példádat fogják Fő Ispányok többen is követni, és ezen hajdani Familiának jó végít czelőző áldozattya meg taníttya Iffiu Mágnás Társainkat arra: mely szépen lehet egyeztetni Nagy Pecsétü Diplomá]kat Haza javára fel vett szolgálattal. Ezenn esetre hogy kettős kérésem és közben vetésem habozásbann ne tégyen mintt hiv Barátod ki nyilatkozatom, Ezenn utóbbi kérésemnek bé tellyesedését inkább mintt elsőnek tüled óhajtom: Ki vagyok szüntelen tisztelttel]

Méltóságos Gróff Collega Uramnak
alázatos szolg[ája]

Pesth 22 8^{bris} 1783.

B. Orczy Lőrincz

Perényi István ekkor nem lett Ugocsa megyei alispán. (L. az előző levél jegyzetét.) II. József halála után azonban, amikor 1790-ben Teleki József másodszor is elfoglalta főispáni székét, Perényi megkapta az óhajtott hivatalt.

4.

à Monsieur le Comte de Teleky

a son Logis

Szerencsés Regvel kívánással jelenek nálad irásommal, mivel tegnapi ér vagás után még ki nem mehettek. Kérvén Barátságosan *egy jeles Piarista Pátert, Pályá* nevűt vedd Rámádra és próbáld meg ha megyédbe Tudományok ki terjesztésire alkalmas személy nem juthatna é valamely pölczra: hol elméjét mutathatná s munkájának jutalmát királyi szabott zsoldbul vehetné. Ha veszed kegyelmedbenn, nintsen kétségem erdemesnek fogod itilni közben vetésemet.

Orczy

E datálatlan levéllel Orczy Pályá Istvánt (1740—1802), a kiváló piarista tanárt, magyar nyelvű iskoladramák szerzőjét ajánlja Teleki figyelmébe. Pályá életében egy olyan időszakot ismerünk, amikor nem volt valamelyik piarista gimnázium tanára vagy igazgatója: 1782-ben a váci nemesi konviktus igazgatója lett, majd amikor II. József megszüntette az intézetet, Desseffy József mellett volt nevelő. (Életrajzírója, Takáts Sándor *Pályá István élete*, Bp. 1894. c. munkájában nem közöl pontosabb dátumot erre az időre vonatkozóan.) 1785-ben II. József ki akarta nevezni a budai kerület nemzeti iskoláinak felügyelőjévé, de végül is nem került rá sor. 1787-ben a soproni gimnázium igazgatója lett. A levél keletkezése tehát az 1782 és 1787 közötti időre tehető, Orczy kívánsága, hogy Teleki a „megyéjében” próbáljon Pályának állást szerezni, az 1782—1784-ig terjedő két évre, Teleki főispánságának első szakaszára szűkíti le a levél írásának idejét. Ugocsa megyében semmiféle felsőbb iskola nem működött, Pályá elhelyezésére feltételezhetően ezért nem volt lehetősége Telekinek.

5.

A következő francia nyelvű levelet Orczy hibás franciaságával közöljük, a nyelvi és helyesírási hibák külön jelzése nélkül.

A Mon[sieur]
Monsieur Joseph T[eleky]
de Szék Comte de S[ainte] Empire Romain]
Bude et Pest
à Oltsa

Monsieur !

J'accepte les vœux sinceres d'un Ami qui deteste tout les fards avec des tendresses imaginables. Ce n'est pas moi ni mes merites qu'ils meritent autant; d'expliquer les sentiment d'une coeur toutafait bon, conviendrait peutetre plus à des Amans qu'à moi qui suis l'écolier de Mars, pourtant je ne suis pas à telle point devenu farouche que je sois obligé d'oublier l'estime qu'il merite Votre Affectionn.

Je vous remercie donc tres humblement pour votre bonté soyez persuadé que ni l'elevationn quelque soit ni l'abaissement ne me feronts jamais oublier votre Amitié et que je le veux garder comme une Tresor. Faitez moi la Grace et donnez moi de vos nouvelles à fine que je me puisse consoler en voyent vottre Main si je ne peux pas embarasser votre Person. Si les Membres digne de la société *pour faire fleurir la langue Hongroise* seront choisis, n'oubliez pas de me donner la dernier place, je veux ettre de vos Admirateurs. Adieu mon chere Comte, Aimez votre serviteur

le B. d'Orczy

Dátum híján e levél keletkezési ideje is tartalma alapján állapítható meg. Nem lehet szó az 1779-ben alakult „hazafiúi magyar társaság”ról, amely ugyan elnökévé választotta Orczyt, de amelyhez Teleki bizonyosan nem csatlakozott: a társaság titkára ui. Bessenyei György volt, s vele Telekinek 1777-ben heves összeütközése volt. Nehezen hihető, hogy két évvel később, bármilyen cél érdekében együttműködtek volna. Teleki és Orczy neve viszont együtt említődik annak a „magyar nyelvmevelő tudós társaság”-nak a terve kapcsán, amelynek létrejöttéért Révai Miklós 1784-ben sikertelenül buzgólkodott. Paintner Mihály győri főigazgató prépostnak Pozsonyból, 1784. február 7-én írt levelében Révai így ír: „Együtt voltunk Gróf Teleki Józsefnek tiszteletén: még sem tudtuk meg, mi felséges dolgokról írt ő már Magyar nyelven. Én örömmel olvastattam már alkalmas részit, a' mi ki vagyon már nyomtatva. E' pedig akarmi

Francia Fő Íróval is vetekedhetik. Szakasztott oly nagy Báro Orczy Lőrincz is; Bartsai Ábrahám is, a Toskánai seregben Fő Strázsa Mester; és más többek Hazánk Nagyjai közül, a' kikerül tudom, hogy az ilylen Társaságnak önként lesznek Tagjaivá." (Közli Csaplár Benedek: *Révai Miklós élete*. II. Bp. 1883. 140—141; és Récey Viktor: *Révai Miklós levelei Paintner Mihályhoz*. ItK 1896. 71.)

Orczy levele 1783 végén vagy 1784 első hónapjaiban keletkezhetett, amikor még volt rá remény, hogy engedélyezik a nyelveműelő társaság megalakulását. Amikor Révai 1784 májusában Bécsbe utazott, s ott a császári audiencia után világossá vált előtte és társat előtt, hogy az engedélyre nem számíthatnak, mert a társaság létrehozásának gondolata nem egyeztethető össze II. József németesítő törekvéseivel, Orczy lemondott a részvételről. (L. Csaplár i. m. 166—167.)

Centgraf Károly

EGY ISMERETLEN KAZINCZY-LEVÉL

Véletlen adta kezembe Kazinczy Ferenc Cházár András¹ 1794-ben írt levelét.

„Hazádat szerető Polgár!” — írja Cházár Andrásnak, s e megszólítással máris bent vagyunk a francia forradalmi eszmék hatása alatt fejlődött gondolkodásban. Polgár, mondja Kazinczy, mint ahogy Szentmarjay még világosabb utalással a francia eredetre, Citoyennek szólítja leveleiben barátait, Hajnóczit és Abaffyt. A rousseau-i, voltaire-i kozmopolitizmus itt már átment azon az átalakuláson, amely a felvilágosodást és a forradalmi eszméket nemzetivé teszi, nem általános, konkrét: „Hazádat szerető”.

A Cházár által fogalmazott gömői tiltakozás a rousseau-i ideológiában, a kihirdetett Emberi Jogokban leli gyökerét. Ezek az eszmék nagy vonzerőt gyakoroltak Európára és a jozefinizmus által előkészített Magyarországra is. Az összerződésből eredő jogok, a szabadság és egyenlőség tana, a szabad vallásgyakorlat, gondolat- és sajtószabadság, mind lelkesítő és könnyen megfogható forma, a ráció erejében bizó ész csoda-igéje, amelynek számolatlan rajongója akadt.

Cházár, a rozsnyói ügyvéd, gömői főnótárius előtt nem ismeretlenek ezek az eszmék. A XVIII. század utolsó harmadában meghonosodik a racionalista természetjog alkotása: a társadalmi szerződés gondolata. A jogi oktatásban Martininak, az udvari politika hivatalos jogbölcseeljének tanai terjesztik el a társadalmi szerződés fogalmát, s az így helyet kap a hagyományos történeti jogfelfogás mellett. Ebből a természetjogi gondolatból fejt ki mondani-valóját Cházár András is, amikor a cenzúra ellen tiltakozik. Így:

„Mi a' le-írt just királyi jussnak nem tartjuk, nem is tarthatjuk, mert meg-állított igazság az: Hogy

A' Fejedelemségek, a' népeknek öszve-társaskodásokból vévén lételeket, ők tsupán azokkal a jussokkal bírhatnak, a' mellyekkel a' szerződések által fel-ruháztattak. Így,

Nem lévén a' Fejedelmeknek eredeti jussaik; következik: hogy a' nékiek ki-mért jussokat egyedül a' Társaságoknak Törvényeikből lehet meríteni, magyarázni, és meg-határozni; nem lévén tehát az említett jus eránt a' Haza' Törvényeiben meg-állítás, bizonyos, hogy azt a' Nemzet magának fel-tartotta. Különbön is

A' szabad gondolkodás és annak közölhetése az Emberek Természeti jussait illetvén, valamint ők ezen jusról le nem mondtak, úgy annak határozását, az Emberi Szentséges jussoknak meg-nyaláztatása, s több veszedelmes következtések nélkül, a' Fejedelmeknek (a' mint alább megmutatódik) által sem adhatták. Feljebb való jus ez minden képzelhető Polgári jussoknál.”²

Az „Emberi Szentséges jussok”-ból vezeti le a gondolatszabadság mindenek feletti szabadságát, ez a természetjog teljes diadala.

Azon kellene csodálkoznunk, ha ehhez Kazinczynak nem volna semmi szava.

¹ Cházár András (1745—1816): vármegyei főjegyző, jogi író, a magyar gyógypedagógia úttörője. Amikor II. József az ügyvédeket a törvényszékhez benyújtott kereseteikben a német nyelv használatára kötelezi, lemond az ügyvédségről. 1790-ben Gömör vm. főjegyzője, a nemesi-nemzeti mozgalom egyik vezetője. A sajtószabadság ügyében írt röpirata országos visszhangot váltott ki. Jelentős szerepet játszott a magyar nyelv elismertetését célzó mozgalomban. Az ő kezdeményezése, adománya és gyűjtése eredményeként alapítják meg 1802-ben a váci süketnéma intézetet. Irodalmi tevékenysége az igazságszolgáltatás szervezésével kapcsolatos. Javaslatot készített egy magyar tudós társaság létrehozására is. — Magyar Életrajzi Lexikon, Bp. 1967. 283—284.

² Cházár repraesentációjából — közli ECKHARDT Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon. 58.